

VÁRNAGY PÉTER

A művelődés alkotmányjogi szabályozásának kérdései földünk néhány országában, különös tekintettel az oktatásra

Világszerte más és más csoportosításait találhatjuk meg az ún. „alapjogoknak” az egyes államok alkotmányaiban. Maga a kifejezés is gyűjtőfogalomnak tekinthető. Kiindulópontját az emberi- és állampolgári jogok jelentik. Ezek kezdetekben többnyire alkotmányos jellegű nyilatkozatokban, illetve egyes alkotmányok részeként jelentek meg. Majd a folyamat megerősödéseként, az első generációs emberi jogokat (szabadság jogok, politikai jogok) követően jelentek meg az emberi jogok második generációjaként az ún. gazdasági, szociális és kulturális jogok. Ezek a jogok fokozatosan lefektetésre kerültek különböző jogszabályokban, alkotmányosan garantált alapjogként való elismerésük, mégis csak a második világháború után következett be.

Hosszas fejlődés eredménye, hogy ma már az emberi- és az állampolgári jogok mellett alapjogoknak számos csoportjait különböztethetjük meg, így pl. az egyenlőségi jogok, eljárás jogok, ún. intézményes garanciák stb.

Az alapjogok csoportjain belül differenciáltan jelennek meg azok a „részjogosítványok”, amelyek ténylegesen egy-egy alapjog tartalmát képezik; ezek mennyisége és minősége is igen eltérő képet mutat egyes államok alaptörvényeiben. Álljon itt egy példa — a teljesség igénye nélkül — az előbbieket szemléltetésére.

⇒ SZABADSÁGJOGOK

1. a személyi sérthetlenség
 2. élethez való jog
 3. testi sérthetlenséghez való jog
 4. személyes szabadság joga
 5. kínzás tilalma
 6. testi fenyegetés tilalma
2. lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog
 7. vallásgyakorlás joga
 8. vallásoktatás joga
 9. fegyver nélküli katonai szolgálathoz való jog stb.
3. kommunikációs jog
 10. információ szabadsága
 11. szólásszabadság

- sajtószabadság
- médiák szabadsága stb.
- 12. gyülekezési jog
- 13. egyesülési jog
 - társadalmi szervezetek
 - politikai pártok stb.
- 4. személyiségi jogok
 - 14. magánlakás sérthetlenségéhez való jog
 - 15. magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog stb.
- 5. politikai jogok
 - 16. választó jog
 - 17. az állampolgárság megválasztásának joga
 - 18. az önrendelkezési jog
 - helyi önkormányzatiság
 - helyi igazgatás stb.
 - 19. a polgári engedetlenséghez való jog
- 6. egyéb szabadságjogok
 - 20. a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga
 - 21. a kutatási szabadsághoz való jog
 - 22. a tanítás szabadsága stb.

A gazdasági, szociális és kulturális jogokat a szabadságjogoktól (vallásszabadság, szólásszabadság stb.) két fő jellemvonás határolja el:

- megvalósításukhoz az állam valamely aktív cselekvése szükséges, míg a szabadságjogok esetében az állam kivonulása, tartózkodása kívánatos;
- e jogok érvényesülésénél nem a jogi, hanem a társadalmi illetve politikai biztosítékokon van a hangsúly.

A művelődéshez való jog szabadságjogi oldala az utóbbi években előtérbe került, mivel megszűnt az állam oktatási és kulturális monopóliuma.

Az állam oktatási (és kulturális) funkciója maga után vonja a művelődéshez való jog állampolgári jogként történő biztosítását, és ez együtt jár az alapjogok bővülésével is. A művelődéshez való jog és az állam ill. közigazgatás közötti összefüggés a következőképpen foglalható össze: művelődésigazgatás (oktatási és kulturális) csak az alkotmányosan garantált jogok talaján alapulhat.

Ezek alapján a művelődés stratégiai ágazatnak tekinthető, ezért pedig *a legmagasabb jogszabályi szinten*, az Alkotmányban kell kimondani:

Alkotmány 70/F.§. (1) A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot.

(2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.

70/G.§. (1) A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.

(2) Tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak

Az alkotmányjogászok sürgetik az Alkotmány fenti szabályainak újragondolását — immár a nemzetközi jogi elvárásoknak megfelelő szöveg elkészítésével. A jelenlegi szabályozás még őrzi a szocialista alkotmányok értékrendjét, ezek elfelejtésének és egy értelmezhetőbb megoldás megtalálásának igencsak eljött az ideje.

Az állam oktatási (és kulturális) funkcióját döntően a közigazgatás közvetíti és konkretizálja. A közigazgatás oktatási (és kulturális) funkciói között első helyen közintézmények irányítása áll. E közintézmények egy része az államtól elkülönült, önkormányzattal rendelkezik, míg más részük betagozódik a hierarchikus igazgatásba. Nagyon fontos garancia, hogy legyen szó a közigazgatás bármilyen típusú szerepvállalásáról, irányító-szervező tevékenységét csak az Alkotmány illetve a vonatkozó törvények keretében fejtheti ki. A közigazgatást itt most tág értelemben tekintjük: ide soroljuk az államigazgatás, illetve az önkormányzatok tevékenységét is.

A nemzetközi egyezmények közül egyet érdemes tüzetesebben megvizsgálni.

Az ENSZ Közgyűlése által 1966-ban elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya című egyezmény az 1976. évi 9. törvényerejű rendelettel került kihirdetésre hazánkban, és ezzel vált jogrendszerünk részévé.

Lássuk a témánk szempontjából is meghatározó részleteit:

13. Cikk

1. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik, hogy mindenkinek joga van a művelődéshez. Egyetértenek abban, hogy az iskolai nevelésnek az emberi személyiség és az emberi méltóság érzetének teljes kifejlesztésére, az emberi jogok és alapvető szabadságok iránti tisztelet megerősítésére kell irányulnia. Egyetértenek továbbá a részes államok abban is, hogy az iskolai nevelésnek minden személyt képessé kell tennie arra, hogy hasznos szerepet töltsön be a szabad társadalomban, előmozdítsa a megértést, türelmet és barátságot; valamennyi nemzet, valamint minden faji, népi és vallási csoport között és támogassa az Egyesült Nemzeteknek a béke fenntartása érdekében kifejtett tevékenységét.

2. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik, hogy e jog teljes megvalósítása érdekében:

- a) az elemi oktatást mindenki számára kötelezővé és ingyenessé kell tenni;
- b) a középfokú oktatást annak különböző formáiban ideértve a műszaki és szakmai középfokú oktatást is, minden megfelelő eszközzel általánossá és mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, különösen az ingyenes oktatás fokozatos bevezetése útján;
- c) a felsőoktatást teljesen egyenlő feltételekkel a képesség alapján mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, minden megfelelő eszközzel, különösen az ingyenes oktatás fokozatos bevezetése útján;
- d) az alapfokú oktatást a lehető legnagyobb mértékben bátorítani vagy fokozni kell minden olyan személy esetében, aki nem részesült elemi oktatásban, vagy azt nem fejezte be;
- e) az iskolai hálózat fejlesztését minden szinten tevékenyen elő kell mozdítani, megfelelő ösztöndíjrendszert kell kialakítani és a tanszemélyzet anyagi életfeltételeit állandóan javítani kell.

3. Az Egyezségokmányban részes államok kötelezik magukat, hogy tiszteletben tartják a szülőknek, illetőleg adott esetben a törvényes gyámoknak a szabadságát arra, hogy a hatóságok által létesített iskola helyett az állam által megállapított vagy jóváhagyott minimális iskoláztatási követelményeknek egyébként megfelelő más iskolákat válasszanak gyermekeik számára, és hogy gyermekeik vallási és erkölcsi nevelését saját meggyőződésükkel összhangban biztosítsák.

4. E Cikk egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az csorbítaná az egyéneknek és jogi személyeknek a jogát oktatási intézmények létesítésére és igazgatására, mindenkor azzal a feltétellel, hogy az e Cikk 1. bekezdésében meghatározott elveket tiszteletben tartják és hogy az ilyen intézményekben nyújtott oktatás az állam által meghatározott minimális követelményeknek megfelel.

14. Cikk

Az Egyezségokmányban részes valamennyi állam, amely abban az időpontban, amelyben az Egyezségokmány részesévé vált, még nem volt képes a területén vagy a joghatósága alatt álló más területen a kötelező és ingyenes alapfokú iskoláztatást biztosítani, kötelezi magát arra, hogy két éven belül részletes intézkedési tervet dolgoz ki és fogad el annak érdekében, hogy a tervben ésszerűen meghatározandó néhány éven belül a mindenkire kiterjedő kötelező és ingyenes iskoláztatás elve fokozatosan megvalósuljon.

15. Cikk

1. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenki jogát arra, hogy

- a) részt vegyen a kulturális életben;
- b) élvezze a tudomány haladásából és annak alkalmazásából származó előnyöket;
- c) minden olyan tudományos, irodalmi vagy művészeti alkotás tekintetében, melynek szerzője, erkölcsi és anyagi érdekei védelemben részesüljenek.

2. Az Egyezségokmányban részes államok által e jog teljes érvényesítése érdekében teendő lépéseknek ki kell terjedniük a tudomány és a kultúra megőrzésére, fejlesztésére és terjesztésére biztosító intézkedésekre is.

3. Az Egyezségokmányban részes államok kötelezik magukat a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartására.

4. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik a tudomány és kultúra területén történő nemzetközi kapcsolatok és együttműködés előmozdításából és fejlesztéséből származó előnyöket.

Az előzőek tükrében — a teljesség igénye nélkül — tekintsük át, hogy néhány ország alkotmányában a művelődéshez való jog (oktatáshoz való jog) hogyan fejeződik ki, illetve milyen hasonló vonások jelennek meg a különböző szabályozásokban. Megjegyzem, hogy tanulmányomban a művelődésjog oktatási alágazatának regulációját vizsgálom elsősorban.

EURÓPA, Németország

A Német Szövetségi Köztársaságban az Alkotmány első fejezetében található „Alapjogok” tartalmaznak jelentős, az oktatásra vonatkozó alapvető normákat.

Mindjárt szembevetendő, hogy az ország teljes iskolarendszere centralizált, az állam felügyelete alatt áll. Ez azonban nem zárja ki a magániskolák alapításának jogát. Természetesen számukra is kötelezőek az állam által kodifikált oktatási törvények, alapításukhoz is szükséges az állami jóváhagyás. Ennek nyilvánvaló kritériumai vannak: a magániskola oktatási-nevelési céljai ne térjenek el lényegében az állami iskoláétól; tárgyi feltételei (felszereltség, infrastruktúra, stb.) érjék el az állam által megkívánt szintet; a tanári kar kvalifikáltsági szintje ne legyen alacsonyabb az állami iskolákban tanítók képzettségénél; véletlenül se minősítsék a magániskolákban tanulókat szüleik anyagi helyzete alapján. Akkor sem kapják meg az ilyen magániskolák az állami jóváhagyást, ha a tanári kar gazdasági körülményei (bérek stb.), továbbá jogi helyzete nem biztosított megfelelően.

Megjegyzendő még, hogy elemi szintű magániskolának a létesítését csak akkor engedélyezi az állam, ha a helyi pedagógiai szakértők véleménye szerint az új iskola speciális pedagógiai érdekeket szolgálna; vagy olyan településeken, ahol a gyermekek nevelésére jogosult személyek kérik kifejezetten egy-egy felekezeti, netán felekezetek közötti (ökumenikus), vagy egyéb célú iskola alapítását. Mindezt csak abban az esetben, ha az adott településen nincs pillanatnyilag állami elemi iskola.

Egyébként ami a hitoktatás problémáját illeti, a gyermek neveléséért felelős személy (szülő vagy gyám) rendelkezik azzal a döntési joggal, hogy részesüljön-e a gyermek hitoktatásban avagy nem. Az állami iskolákban a hittanórák a tanterv szeres részét képezik. Minden vallás a maga tantételei szerint oktatja a hittant. Az állami felügyelet jogát bármiféle előítélet nélkül elfogadják. Természetesen azok a tanárok, akik nem kívánnak részt venni a hitoktatásban, erre nem kötelezhetők.

Spanyolország

A spanyol Alkotmány „Jogok és szabadságjogok” című fejezetében szól az oktatás alapvető jogi kérdéseiről. Kijelenti, hogy mindenkinek joga van a tanuláshoz és az oktatás szabadsága is természetes. Az oktatás célja a személyiség teljes kibontakoztatása az együttélés demokratikus alapelveinek, az általános emberi és szabadságjogok tiszteletben tartásával.

A hatóságok biztosítják a szülők számára azt a jogot, amely segíti őket abban, hogy gyermekeiknek megadják a saját meggyőződésüknek megfelelő vallási és erkölcsi nevelést.

Itt is kötelező és ingyenes az elemi oktatás. Az általános állami oktatási program segítségével mindenki lehetőséget kap a tanuláshoz való jog gyakorlására. A konkrét teendők ellátására oktatási centrumokat hoznak létre, amelyek speciális feladatok ellátására is jogosultak. Az alkotmányos alapelvek tiszteletben tartása mellett természetes és jogi személyek is szabadon létesíthetnek oktatási intézményeket.

Figyelemre méltó, hogy az állam által közpénzekből fenntartott intézmények irányításában részt vesznek a tanárok és a szülők, sőt bizonyos esetekben a diákok is, a törvényben leírt feltételek szerint. Ugyanakkor az oktatásügyi hatóságok ellenőrzik és egységesítik is az oktatási rendszert annak érdekében, hogy az a törvényi előírásoknak megfelelően működjön. Ez persze nem zárja ki az egyete-

mek autonómiáját. A látszólagos centralizáció inkább a segítséget célozza, semmint a megkötöttséget.

Horvátország

Ebben az országban az Alkotmány „Gazdasági, szociális és kulturális jogok” című része foglalkozik művelődésjogi kérdésekkel.

Leszögezik, hogy az elemi iskolai oktatás kötelező és ingyenes minden állampolgár számára. Következésképpen mindenkinek lehetősége van arra, hogy képességei szerint egyenlő feltételekkel folytathassa tanulmányait közép- illetve felsőfokú tanintézetekben.

Alkotmányi szinten biztosított Horvátországban az egyetemek autonómiája. Tehát önállóan dönthetnek szervezeti felépítésükről valamint működésükkel kapcsolatos kérdésekről, figyelembe véve az általános törvényeket.

Végül a törvény által meghatározott feltételek szerint bárki nyithat Horvátországban magániskolát vagy más oktatási intézményt is.

Románia

A román Alkotmány „Alapjogok és szabadságjogok” című fejezete foglalkozik néhány művelődésjogi kérdéssel.

A művelődéshez való jog biztosítását a következő formációkban látják realizálódni: ingyenes közoktatás, középiskolai oktatás, szakközépiskolák, szakiskolák, felsőoktatás, különböző felnőttképzési formák, posztgraduális tanfolyamok.

Az oktatási intézmények létesítése — beleértve a magániskolákat is —, ezek működtetése csak a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően történhet. Az egyetemek autonómiája biztosítva van.

Az oktatás nyelve — az említett valamennyi szinten — román. Persze más nyelvű oktatás is lehet, amelyen a nemzetközi használatban elfogadott nyelveket értik. Az így folyó oktatást is törvény szabályozza.

A nemzeti kisebbséghez tartozók joga, hogy anyanyelvüket tanulják, valamint, hogy anyanyelvükön tanulhassanak intézményeikben. E joguk gyakorlási módját ugyancsak törvény szabályozza.

Az állam biztosítja a vallásoktatás szabadságát, összhangban a különböző felekezetek kívánásaival. Az általános iskolákban szervezett hitoktatás folyik, ezt törvény biztosítja.

Szlovákia

A szlovák Alkotmány is a „Gazdasági, szociális és kulturális jogok” című részében foglalkozik a művelődésjog oktatási kérdéseivel.

Szlovákiában valamennyi állampolgárnak joga van a tanuláshoz. Kötelező az iskolába járás, amelynek időtartamát és korhatárát törvény szabályozza. Mindenkinek joga van az ingyenes általános iskolai és középiskolai oktatásban való részvételre. Az oktatásban való részvétel meghatározó faktorai: megfelelő képességek, társadalmi erőforrások, az intézmények befogadó képessége (különösen a felsőoktatásban).

Az állami iskolákon kívül Szlovákiában is alapíthatók egyéb oktatási intézmények (magániskolák, egyházi iskolák), azonban az ott folyó oktatás csak tör-

vény által meghatározott feltételek mellett történhet. Természetesen az ilyen jellegű oktatási intézmények tandíjat is kérhetnek. Egyébként a tanulmányokat folytató szlovák állampolgárok állami támogatásra irányuló jogosultságát ugyan csak törvény szabályozza.

TÁVOL-KELET, Kína

A kínai Alkotmányban az „Általános alapelvek” között olvashatunk művelődésjogi kérdésekről. A köztudattan nagy történelmi múlttal rendelkező hatalmas országban évezredek hagyománya van az állampolgári nevelésnek. A praktikum felé való irányultság a művelődésben ma is érezhető, hisz a fent említett dokumentum leszögezi, hogy az állam fejleszti a szocialista oktatási vállalkozásokat. A cél: emelni a nemzet egészének tudományos és kulturális színvonalát.

Az iskoláztatásra a centralizáció jellemző: a különböző típusú iskolákat az állam tartja fenn és irányítja. Az elemi oktatás általános és kötelező. Állandó fejlesztéssel működtetik a közép-, a szakközép- és a felsőfokú tanintézeteket. Nagy lendületet kapott az utóbbi években az iskoláskor előtti korosztály nevelésének programfejlesztése az óvodákban.

Az analfabetizmus leküzdése — amellyel az Alkotmány külön bekezdése is foglalkozik — e hatalmas távol-keleti országban óriási feladatokat ró a közoktatás irányítói számára. Ennek érdekében minden lehetőséget megragadnak a legkülönbözőbb iskolatípusok működtetésével. A parasztok és ipari munkások nagy tömegeit vonják be az esti iskolai oktatás leghatékonyabb formába. Nagy hangsúlyt fektetnek az állami funkcionáriusok képzésére illetve továbbképzésére. Nem kis feladatot jelentenek azok a próbálkozások, amelyek a dolgozó rétegeket az önálló tanulás kialakítására ösztönzik.

Újabban az állam biztatja a különböző gazdasági közösségeket, állami vállalatokat, vállalkozásokat, hogy a maguk erejéből alapítsanak profiljuknak megfelelő oktatási bázisokat.

Figyelemre méltó, hogy az észak-kínai ún. „Potonghua” nyelvjárást tették meg a hivatalos nyelvvé a két nagy nyelvjárást közül.

Japán

„A polgárok jogai és kötelességei” — írja a másik távol-keleti ország, Japán Alkotmányának egyik fejezet címe, amelyben foglalkozik az alapvető oktatási kérdésekkel. Érdekes, hogy a rendkívül fejlett ipari ország alkotmányi megfogalmazásai viszonylag rövidek a magas színvonalon élő népességhez képest. Talán annál többet tesznek ténylegesen a jogok realizációja terén.

A kötelező oktatás természetesen itt is ingyenes. Az alkotmányi törvény úgyszintén valamennyi japán állampolgár részére biztosítja a tanuláshoz való jogot. Ami viszont nagyon fontos: a felelősség kérdésének hangsúlyozása. Kötelességévé teszi a gyermek nevelésével foglalkozó személy számára, hogy a reábízott fiú vagy leány gyermekeket részesítse általános iskoláztatásban. A felelősség nem csupán adminisztratív beíratási procedúrát jelent e kontextusban, hanem a minőségre utaló felelősséget is: vegye tekintetbe a döntésénél a reábízott fiatal adottságait és már fejlődő képességeit.

Dél-Korea

A másik, az utóbbi időkben rendkívül gyorsan fejlődő ázsiai állam Alkotmánya az „Általános rendelkezések”, illetve „A polgárok jogai és kötelességei” között említ néhányat témánk vonatkozásában.

Látszólag tradicionális beállítottságot tükröző, netán konzervatív látásmódra utalható szemléletet észlelhetünk, amikor fő állami feladatnak tekinti a haza kulturális örökségének ápolását, a nemzeti kultúra fejlesztését.

A dokumentum már említett másik fejezetében azonban konkrét részletességgel fejt ki a törvényalkotó, hogy ebben a kelet-ázsiai országban milyen legyen az oktatás: független, magas szakmai színvonalú, politikától pártatlan. Hangsúlyozzák, hogy minden polgárnak az országban egyenlő joga van arra, hogy képességeinek megfelelő oktatásban részesüljön. Kötelező az oktatás és ingyenes. Akárcsak Japánban, itt is különös hangsúlyt kap a nevelő polgárok felelőssége a gyermekek iskoláztatása ügyében.

Az egyetemek autonómiáját nem sértve, az állam nagyon fontosnak tartja a permanens oktatás lehetőségének biztosítását, elősegítését a felnőttek körében.

KÖZEL-KELET, Szaúd-Arábia

A nagy közel-keleti arab állam Alkotmányában „Jogok és kötelességek” cím alatt találhatunk néhány kijelentést, amelyek a művelődés jogi kérdéseivel kapcsolhatók.

Ezek szerint az állam nagy gonddal tekint a tudományokra, féltően őrzi az arab kultúrát s benne különösen az irodalmat. Ösztönzi a tudományos kutatómunkát. Prioritást ad az Iszlám világ kulturális értékeinek, amelyek megőrzésével hozzá kíván járulni az általános emberi civilizáció építéséhez.

A közoktatást állami feladatként kezelik. Legfőbb gondjuk az analfabetizmus felszámolása, amely nagy méreteket mutat még ebben az arab országban is.

Irán

„A nép jogai” címszóval jelzi az iráni Alkotmányban néhány mondat azokat a törekvéseket, amelyek művelődésjogi szempontból érdeklődésre tartanak számot. Különös, annak ellenére, hogy ebben a fundamentalista, vallási alapokon álló országban még meglehetősen nagy az analfabéták száma, mégis a középiskola befejezéséig tervezték az ingyenes oktatást valamennyi iráni állampolgár számára. Sőt a felsőoktatás kiterjesztését is megcélozzák, amikor az alapok lerakásáról, az elemi oktatásról nem-igen szólnak. Úgy látszik, a „szakképzett polgár” eszménye áll ma reflektorfényben az iráni oktatáspolitikában.

ÉSZAK-AMERIKA, Kanada

A művelődés oktatási kérdéseivel Kanada alkotmányos szabályozásában „A kisebbségi nyelvek oktatásban való használatának joga” címmel találkozhatunk.

Mindenek előtt tisztázza a problémát, kit is tartanak kanadai állampolgárnak. Két alternatíva adódik: egyrészt azok, akiknek anyanyelve az angol vagy a francia, lakóhelyükön pedig kisebbséget képeznek akár angol, akár francia nyelvhasználatuk révén, másrészt, akiknek az angol vagy a francia nem anyanyelvük,

de tartományi lakóhelyükön az elemi iskolában az adott kisebbség nyelvén (angol vagy francia) részesültek oktatásban. Ez utóbbiaknak joguk van arra, hogy az elemi szinten megkezdett nyelven folytathassák tanulmányaikat a középiskolákban is. Ezt a jogot minden kanadai állampolgár családja megkapja nem csupán egy gyermeke, hanem a szülők valamennyi gyermeke számára.

Természetesen, ahhoz, hogy ez a jog érvényesüljön, az adott tartományban lakó állampolgárok családjaiban megfelelő létszámú gyermekközösséggel kell rendelkezni. A kisebbségi oktatásra szánt pénzüsszeget a közös pénzalapból biztosítják. Amennyiben a kellő létszám biztosítva van, az oktatásnak mind a személyi mind a tárgyi feltételeit a közös, e célra szánt pénzalapból fedezik.

AFRIKA, Líbia

Ezen afrikai ország Alkotmányában „Az állam” címszó alatt jelzi a művelődési jogokkal összefüggő kijelentéseit. E szerint a tanulás valamennyi líbiai lakosnak joga és kötelessége. Az oktatásban való részvétel kötelező, konkrétan az általános iskola befejezéséig. Ennek a jognak a gyakorlási lehetőségét biztosítja az állam elsősorban azzal, hogy iskolákat, egyetemeket, különböző oktatási és művelődési intézményeket hoz létre. Természetesen a felsorolt objektumokban az oktatás ingyenes. Magániskolák létrehozására is van lehetőség, ezek működését állami törvények szabályozzák. A líbiai állam kiemelt fontossággal foglalkozik az ifjúság testi, szellemi és erkölcsi nevelésével.

Kongó

Az „Alapjogok és szabadságjogok” cím alatt találunk rá a kongói Alkotmányban a művelődéssel kapcsolatos alapkérdések kifejtésére.

E sok viszontagságot megélt afrikai ország a kulturális jogok tekintetében külön aláhúzza Alkotmányában a kulturális identitáshoz való jogot.

Ami az oktatást illeti: a közoktatás ingyenes; az elemi oktatás kötelező; a tankötelezettség 16 éves korig tart. Magániskolák létesíthetők állami hozzájárulással és folyamatos törvényi szabályozással működésükben.

Namíbia

A konfliktusokkal teli másik afrikai ország, Namíbia is Alkotmányában „Alapvető emberi és szabadságjogok” fejezetében szól művelődési jogokkal kapcsolatos kérdésekről.

Egyik szakaszában imponálóan fogalmaz a dokumentum, amikor azt írja, hogy az országban valamennyi polgár jogosult élvezni, gyakorolni, megvallani, fenntartani és előmozdítani bármely kultúrát, nyelvet, hagyományt és vallást az alkotmány alapján, feltéve, ha az említett védett jogok nem kerülnek összeütközésbe mások jogaival vagy a nemzet érdekével.

Természetesnek tartják, hogy minden embernek joga van a művelődéshez. Kötelezővé teszik az elemi szintű oktatást, az állam gondoskodik róla, hogy e jog gyakorlására valóban sor kerülhessen. Sok állami iskolát hoznak létre, amelyeket az állam tart fenn és ingyenesek.

A tankötelezettségi korhatár 16 év. Ezt megelőzően a fiatalok nem hagyhatják abba a tanulást, hacsak valami egészségügyi, netán közérdeket érintő probléma nem jön közbe.

Az országban bárkinek joga van arra, hogy saját költségén magániskolát, főiskolát vagy egyéb oktatási intézményt alapítson. Ennek természetesen feltételei vannak: — ezek az intézmények a szakigazgatási szerveknél bejegyzésre kerüljenek a vonatkozó törvényeknek megfelelően; — a nevezett intézmények oktatási színvonala nem lehet alacsonyabb az állam által fenntartott hasonló típusú intézményeknél; — a jelentkező felvétele nem függhet faji vagy felekezeti hovatartozástól, bőrének színétől; a tantestület megválasztása sem függhet az illető faji hovatartozásától.

Dél-Afrikai Köztársaság

A Dél-Afrikai Köztársaság Alkotmányának II. fejezete tartalmaz művelődésjogi vonatkozásokat.

E szerint mindenkinek joga van — a felnőtteket is beleértve —, hogy megszerezze az alpműveltséget, továbbá ezen túlmenően az államnak megfelelő intézkedésekkel folyamatosan lehetővé kell tennie az alapiskolázottságon felüli iskolatípusokba való bejutást is. Kijelenti a dokumentum, hogy mindenkinek joga van az országban a hivatalos nyelven vagy az általa választott nyelven tanulni a különféle közintézményekben. Hozzáteszik azonban, hogy az utóbbira csak ott kerülhet sor, ahol ez keresztül vihető. E jog érvényesülése érdekében az államnak figyelembe kell venni valamennyi elfogadható oktatási alternatívát.

Mint a már fent említett afrikai országokban, úgy itt is bárkinek joga van arra, hogy saját pénzügyi alappal létesítsen és fenntartson magániskolákat, azonban ennek is megvannak a feltételei. Így — többek között — ne alkalmazzon faji diszkriminációt, államilag jegyeztesse be magát, továbbá az intézmény oktatási színvonala ne legyen gyengébb a hasonló állami közoktatási intézményeknél.

Mindezeket figyelembe véve, Dél-Afrika Alkotmánya nem zárja ki a független magániskolák, különböző oktatási intézmények támogatását sem az állam részéről.

Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért csupán a fentiekben felsorolt államok alkotmányjogi vonatkozásait tekintettük át vizsgálódásaink során. A megokolás kettős: egyrészt az egyes földrészek országai alkotmányainak kiválasztása véletlenszerűen történt, másrészt számos államban alkotmányi szinten nem található szabályozás az oktatás vonatkozásában (pl. Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Izrael, Ausztrália, Új-Zéland stb.).

A továbbiakban tekintsük át azokat az államokat, amelyek alkotmányaiban közös vonásokat találhatunk témánkat illetően.

A hozzánk térben és kulturális örökségben legközelebb álló földrészen, Európában a magániskolák létesítésének joga szinte valamennyi vizsgált államban alkotmányi szinten kifejeződik, de Afrika országaiban is ugyanez a helyzet. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy más fejlett államokban (pl. Japán) ténylegesen ne lennének magán jellegű oktatási intézmények, hanem csupán a létesítés joga konkrétan nem jelenik meg az alkotmányban.

Az elemi oktatás kötelező és ingyenes jellege homogenitást mutat a vizsgált országokban: valamennyi alkotmányban olvasható az erre vonatkozó rendelkezés. Előfordul, hogy a középfokú oktatásra is kiterjesztik ezt a követelményt, de csak az ingyenesség vonatkozásában (pl. Irán, Líbia, Szlovákia).

Érthető, hogy az analfabetizmus elleni alaptörvényi szabályozás főleg azokban az országokban kerül reflektorfénybe, ahol a társadalmi fejlődés az utóbbi évtizedekben jelentősen emelkedő tendenciákat mutat, Közél-Keleten a területileg legnagyobb kiterjedésű, az olaj által iparilag rohamosan fejlődő Szaúd-Arábia, Távoll-Keleten pedig az ugyancsak óriási területtel rendelkező (Európa nagyságrendű) Kína sorolható az írástudatlanságot erőteljesen felszámolni törekvő államok közé.

Egyébként két olyan — térben egymástól távol eső, de gondolkodásmódban, úgy tűnik közelítő — államnak (Kína és Románia) alkotmányi bekezdésével találkozunk, ahol *expresis verbis* szólnak az oktatás hivatalos nyelvéről.

A nemzeti kisebbségek oktatási kérdéseivel (elsősorban az anyanyelvi oktatásról) több kontinens több országa foglalkozik, köztük legintenzívebben Kanada Alkotmánya. Érthető, hogy Európában az itt élő legnagyobb létszámú nemzeti kisebbség miatt jelentős súllyal deklarálja az anyanyelvi nyelvhasználattal kapcsolatos jogokat Románia. Ugyanakkor indokolatlanul, egyáltalán nem tesz említést e tekintetben Szlovákia Alkotmánya.

Amint a fentiekben már említettük írásunk a teljesség igénye nélkül rövid áttekintést nyújt, azokról a direktívákról, amelyek a XXI. század küszöbén néhány közelebbi és távolabbi állam alkotmányjogát jellemzi az oktatás különböző perspektíváiban.

Az előbbieken tematikusan ragadtunk ki néhány sarkalatos problémakört, figyelembe véve a megegyezés és különbözőség szempontjait. A további vizsgálódások céliránya lehet a kontinenseken belüli elmélyültebb elemzés, illetve analógias összehasonlítás interkontinentális csoportosításban.

Források:

KUKORELLI ISTVÁN: Alkotmánytan. Osiris. Budapest, 1999.

VISEGRÁDY ANTAL: Jogi alaptan. Janus Pannonius Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Pécs, 1996.

Felhasznált jogszabályok:

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről, Canada — Constitution Act 1982

Dél-Afrikai Köztársaság Alkotmánya, Dél-Korea Alkotmánya, Horvátország Alkotmánya, Irán Alkotmánya, Japán Alkotmánya, Kína Alkotmánya, Kongó Alkotmánya, Líbia Alkotmánya, Namíbia Alkotmánya, Németország Alkotmánya, Románia Alkotmánya, Spanyolország Alkotmánya, Szaúd-Arábia Alkotmánya, Szlovákia Alkotmánya.